

Szanowni Państwo!

Spotykamy się dziś by uczcić diamentowy jubileusz Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej w Wągrowcu. Stowarzyszenia, którego powstanie zrodziło się z potrzeb i aspiracji mieszkańców Wągrowca, ich lokalnego patriotyzmu, umiłowania regionu - jego historii i kultury. Realizacji pomysłu utworzenia organizacji o charakterze regionalnym sprzyjał okres ożywienia społecznego spowodowanego przemianami politycznymi w 1956 roku. O potrzebie powołania stowarzyszenia, które powinno zająć się przekazywaniem młodemu pokoleniu tradycji regionalnych oraz wiedzy o historii Pałuk rozmawiano wielokrotnie w Dyskusyjnym Klubie Inteligencji, który rozpoczął działalność na przełomie 1956 i 1957 roku przy Domu Kultury w Wągrowcu.

Głównymi inicjatorkami utworzenia naszego Towarzystwa były jednak dwie panie: **Wanda Kowalińska** - polonistka, późniejsza wiceprzewodnicząca Powiatowej Rady Narodowej w Wągrowcu i **Anna Wolniewicz** - długoletni kierownik Wydziału Kultury Prezydium Powiatowej Rady Narodowej.

Zebranie założycielskie Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej odbyło się 23 marca 1958 roku w Wągrowcu, w sali „Nad Gospodą” mieszczącą się przy ówczesnym Placu Płk. Paszkowa- obecnie Rynek. W zebraniu uczestniczyły delegacje z Gołańczy, Kcyni i Żnina, których przedstawiciele weszli w skład powołanego wówczas zarządu tymczasowego.

Od chwili powołania działalność Towarzystwa prowadzona była w oparciu o społeczną aktywność członków. Przez minione sześćdziesiąt lat członkostwo zadeklarowało około 300 osób. W celu ich aktywizacji organizacyjnej zarząd w 1982 roku powołał sekcje specjalistyczne: historyczną, ochrony zabytków, twórców ludowych i plastyków amatorów oraz ochrony przyrody. Zakładano, że każdy członek będzie uczestniczył przynajmniej w jednej z nich. Grupy te początkowo przejawiały dużą aktywność, jednak z różnych względów w kolejnych latach przestawały działać. W związku z tym od wielu lat o zakresie podejmowanych działań decydują przede wszystkim kolejne zarządy, które przygotowują programy i kalendarze imprez, a także czynią starania o pozyskiwanie środków na realizację planowanych zadań. Niewątpliwie jednak zawsze najważniejsza rola przypada kolejnym prezesom, przyjmującym na siebie funkcję lidera. Od 1958 roku funkcję prezesa pełnili kolejno:

1. Wanda Kowalińska
2. Jan Hoffmann
3. Roman Jachnik

4. Janusz Marczewski
5. Janusz Muszyński
6. Zofia Zawol
7. Waldemar Kaiser
8. Bogumiła Nickel
9. Aleksandra Podemska
10. Kinga Babicz

Towarzystwo Przyjaciół Ziemi Pałuckiej nie miało nigdy własnego, odrębnego lokalu do prowadzenia działalności. W pierwszych latach sekretariat mieścił się w Wydziale Kultury i Sztuki Prezydium powiatowej Rady Narodowej, skąd w 1974 roku przeniesiony został do Domu Kultury. Od 1990 roku siedziba Towarzystwa znajduje się w Muzeum Regionalnym

Podobnie jak inne stowarzyszenia kulturalno-regionalne także i nasze dysponowało zawsze bardzo ograniczonymi środkami finansowymi, pochodzącymi głównie ze składek członkowskich. Kolejne zarządy czyniły jednak starania o pozyskiwanie dotacji celowych na organizację zaplanowanych przedsięwzięć, dzięki czemu można było realizować wiele ciekawych pomysłów. Prowadzona nieprzerwanie przez 60 lat działalność Towarzystwa miała okresy mniej i bardziej ożywione. W sumie zrealizowano setki najróżniejszych działań. Nie sposób wymienić tu wszystkich. Przypomnijmy zatem najważniejsze.

Jedną z pierwszych inicjatyw było patronowanie badaniom archeologicznym w Smuszewie w gminie Wapno, realizowanym w latach 1958-1968 przez Muzeum Archeologiczne w Poznaniu. Włączenie się Towarzystwa w pomoc w organizację badań archeologicznych miało miejsce również w późniejszym okresie. W latach osiemdziesiątych XX w. dofinansowywano prace wykopaliskowe w Łeknie, prowadzone przez Instytut Historii UAM w Poznaniu. Współorganizowano też badania archeologiczne prowadzone przez konserwatora zabytków archeologicznych w Pile, realizowane w latach 1997-1999 nad Jeziorem Rygielskim w Tarnowie Pałuckim oraz w 2000 roku w Danaborzu.

Od początków działalności kolejne zarządy podejmowały temat organizacji w Wągrowcu muzeum regionalnego, co udało się sfinalizować dopiero w 1987 roku. Jednak już w drugiej połowie lat 70. XX wieku zaczęto gromadzić eksponaty dla tej instytucji. Po przeniesieniu w 1990 roku siedziby stowarzyszenia do Muzeum, nasi

członkowie stali się aktywnymi uczestnikami działań muzealnych, a często także ofiarodawcami darów, zwłaszcza pamiątek rodzinnych.

Wśród głównych celów utworzenia naszego stowarzyszenia było ocalenie od zapomnienia tradycji regionalnych. Od początków działalności dużą grupę członków stanowili twórcy ludowi oraz osoby zajmujący się amatorsko twórczością plastyczną. Od 1982 roku do około 1995 roku przy Domu Kultury w Wągrowcu działała Sekcja Twórców Ludowych i Plastyków Amatorów, którą opiekowała się p. **Mieczysława Rozpędowska**. Do 1995 roku Towarzystwo fundowało nagrody autorom prac eksponowanym na dorocznej wystawie sztuki ludowej. Czyniono również starania o pomoc w zakupie materiałów. Dużym wydarzeniem regionalnym była przygotowana w 1987 roku w Domu Kultury wystawa prac rodziny Patro. Zrzeszeni w Towarzystwie twórcy ludowi z Wągrowca i okolic brali także udział w wystawach, konkursach i kiermaszach regionalnych organizowanych w Żninie, Szubinie, Poznaniu i Pile, a także innych regionach kraju.

W trosce o to, by kolejne pokolenia poznawały tradycyjne wzory regionalne i zdobywały umiejętności ich wykonywania, z inicjatywy pracowników Muzeum Regionalnego w Wągrowcu, od początku lat 90. ubiegłego wieku ogłaszane są co roku dla dzieci i młodzieży szkolnej konkursy sztuki ludowej Pałuk. W kolejnych latach umożliwiono dostarczanie prac także nauczycielom i instruktorom domów kultury. Konkursom patronuje Towarzystwo, starające się o dotacje celowe na ich organizację i nagrody dla uczestników poszczególnych edycji.

Efekty pierwszych konkursów skierowanych dla dzieci wskazywały na brak znajomości tradycyjnych wzorów pałuckich wśród nauczycieli. W związku z tym zrodził się pomysł organizacji dla nich zajęć warsztatowych. W 2002 roku Zarząd Towarzystwa wspólnie z Muzeum Regionalnym w Wągrowcu oraz Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli w Poznaniu zorganizował pierwsze Warsztaty Twórczości Ludowej Regionu Pałuckiego w ramach projektu Program Edukacji Regionalnej, prowadzone przez specjalistów z poszczególnych dziedzin folkloru pałuckiego. Brało w nich udział ok. 200 osób. Niestety tylko kilka z nich zainteresowało się bliżej tą dziedziną twórczości i prowadziło zajęcia z uczniami. W kolejnych latach pojawiały się nowe inicjatywy Muzeum Regionalnego w zakresie realizacji zajęć warsztatowych. Ich organizacja to zasługa głównie muzealnej etnograf p. **Wiesławy Gruchały**. Od 2012 roku Towarzystwo otrzymywało dotacje celowe i wspólnie z Muzeum zorganizowało w kolejnych latach warsztaty zdobnictwa wnętrza, haftu, rzeźby oraz śpiewu regionalnego. Nie planowanym wynikiem tych warsztatów było utworzenie w 2014 roku przy Muzeum Regionalnym Koła Hafciarskiego liczącego około 20 osób

z Wągrowca i okolic, dla którego zajęcia prowadzi wielokrotnie nagradzana hafciarska pałucka p. **Krystyna Ługiewicz** z okolic Żnina. Warto podkreślić też, że od kilku lat panie z muzealnego koła hafciarskiego zdobywają najważniejsze nagrody i wyróżnienie na dorocznych edycjach Konkursu Sztuki Ludowej w Szubinie.

W minionych latach członkowie naszego Towarzystwa troszczyli się o zabytki miasta i powiatu. Dużą aktywność w tym zakresie wykazywała Sekcja Ochrony Zabytków, w której wyróżniał się zaangażowaniem p. **Bogdan Piechowiak**. Włączaliśmy się między innymi w starania o pozyskanie środków na remont kościoła w Tarnowie Pałuckim. Od wielu lat z inicjatywy Zarządu prowadzone są starania o renowację zabytkowych grobowców na cmentarzu starofarnym w Wągrowcu.

Tematem zainteresowania Towarzystwa była nie tylko ochrona zabytków, ale również ochrona przyrody. Powołana w 1982 roku Sekcja Ochrony Przyrody działała do 1989 roku, kiedy przekształcona została w oddział Ligi Ochrony Przyrody. Działaniami sekcji kierował z dużym zapałem i ogromnym zaangażowaniem lekarz **Lech Sobczak**. Obok comiesięcznych spotkań organizowano także wykłady otwarte oraz konkursy ekologiczne dla dzieci.

Od początków działalności Towarzystwo poświęcało wiele uwagi popularyzacji historii i tradycji regionu. Nasi działacze byli inicjatorami i głównymi organizatorami Studium Regionalnego, które realizowano w latach 1968-1969, przy współpracy z Poznańskim Towarzystwem Przyjaciół Nauk. W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. zainicjowaliśmy i współorganizowaliśmy sesje popularnonaukowe, m.in. z okazji 600-lecia Wągrowca, „Wielcy Ludzie Pałuk” i „Życie i działalność Karola Libelta”. Do czasu otwarcia muzeum Towarzystwo organizowało co roku w Wągrowcu i powiecie bardzo dużo wykładów i pogadarek na temat regionu, wygłaszali je m.in.: Antoni Balbus, Ignacy Borucki, dr Gustawa Patro, dr Tadeusz Nożyński, dr Władysław Purczyński, Wanda Kowalińska, Leokadia Grajkowska, Maria Baar i Bogdan Piechowiak. Do popularyzacji historii regionu przyczyniły się bardzo działania podejmowane w latach 1982-1992 przez Sekcję Historyczną, działająca pod kierunkiem oddanej całym sercem Ziemi Pałuckiej dr **Gustawy Patro**.

Popularyzacji regionu służyły także i służą nadal rajdy i wycieczki krajoznawcze. W latach 1999 - 2005 współorganizowaliśmy, zainicjowane przez Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Wągrowieckiej w Poznaniu, cieszące się dużym zainteresowaniem Turystyczne Rajdy Samochodowe im. Michała Kurka. Po rezygnacji z rajdów zarząd zaproponował organizację wycieczek po Pałukach, a także po najbliższej okolicy i do ciekawych miejsc w Wielkopolsce, których uczestnicy mogli sprawdzić zdobyte

wiadomości turystyczne w dorocznych Turniejach Wiedzy o Puchar Starosty Powiatu Wągrowieckiego. Miłośników rajdów samochodowych może cieszyć fakt, że w ostatnich latach zapadła decyzja zarządu Towarzystwa o powrocie do organizacji tej formy poznawania regionu. W tym roku wiosną odbył się drugi rajd samochodowy w ramach weekendu na Szlaku Piastowskim.

Wśród podejmowanych działań Towarzystwa w minionym okresie ważne miejsce zajmują imprezy regionalne. Z inicjatywy **Wandy Kowalińskiej i Anny Wolniewicz** w 1968 roku zorganizowano po raz pierwszy w Wągrowcu cykl imprez „Lato na Pałukach”, który jest kontynuowany do dziś. Głównymi organizatorami i realizatorami imprez byli od początku i są nadal pracownicy wągrowieckiego Domu Kultury. Do połowy lat 90 XX w. Towarzystwo patronowało temu przedsięwzięciu i pozyskiwało środki finansowe na realizację programu.

W latach 1994 - 1996 z inicjatywy prezesa **Waldemara Kaisera** organizowane były wspólnie z placówkami kulturalnymi miasta cykle imprez charytatywnych „Wągrowczanie swoim dzieciom”. Zebrane kwoty przekazano na zakup sprzętu medycznego dla oddziału noworodków wągrowieckiego szpitala. Podczas organizacji tego przedsięwzięcia udało się po raz pierwszy zaktywizować bardzo dużą grupę członków Towarzystwa, którzy włączyli się w realizację imprez i kwestę. Kolejną okazją do włączania członków spoza Zarządu w realizację podejmowanych zadań, stały się organizowane od 1998 Wągrowieckie Festyny Cysterskie. Inicjatorem imprezy oraz głównym organizatorem i koordynatorem programów w latach 1998 - 2007 była **p. Zofia Zawol** dyrektor Muzeum Regionalnego, a od 2008 roku autorem scenariuszy festynowych i głównym organizatorem jest dyrektor muzeum **p. Małgorzata Kranc**. Przez wiele lat Zarząd Towarzystwa pozyskiwał dotacje na realizację programów festynowych, do realizacji których włączało się rokrocznie nawet do kilkudziesięciu wolontariuszy, rekrutujących się głównie z członków naszego stowarzyszenia.

W 1999 roku z inicjatywy regionalisty Jerzego Paprzyckiego zorganizowano przy Towarzystwie kapelę regionalną „Pałuki”. W 2001 roku kapela ta przygotowała wspólnie z Zespołem Ludowym „Sarbianie” z Serbii w gminie Mieścisko dofinansowany ze środków województwa wielkopolskiego projekt naszego stowarzyszenia - widowisko folklorystyczne „Wesele Pałuckie”. Autorką scenariusza i reżyserem była kustosz Muzeum Regionalnego s.p. **Gabriela Bartkowiak**.

Interesującym projektem Towarzystwa, dofinansowanym ze środków miasta była zrealizowana w 2008 roku w kinie MDK, trwająca kilka godzin impreza pod nazwą „Dzień Tradycji i Folkloru Pałuckiego”. Zadanie to realizowane było wspólnie przez

Towarzystwo, Muzeum Regionalne i Miejski Dom Kultury. Niezwykle bogaty program zawierał prezentacje multimedialne największych miast pałuckich, występy pałuckich zespołów ludowych pieśni i tańca z Kcyni i Żnina oraz kapeli z Wągrowca. Były też zabawy i konkursy dla dzieci i dorosłych oraz wystawa sztuki pałuckiej, z udziałem twórców z całego regionu. .

Kolejne zarządy Towarzystwa włączały się też w miarę możliwości finansowych w organizację imprez i konkursów regionalnych, organizowanych przez instytucje kulturalne, szkoły i lokalną prasę. W latach 90. XX w. współorganizowaliśmy z Muzeum Regionalnym odbywające się co dwa lata uroczystości podsumowania kolejnych edycji ogólnopolskich konkursów sztuki ludowej i amatorskiej o tematyce biblijnej oraz spotkań archeologów i regionalistów. W 2000 roku byliśmy współorganizatorami z Państwową Szkołą Muzyczną w Wągrowcu pierwszego festiwalu muzyki klasycznej im. Adama z Wągrowca Pałucka Wiosna Muzyczna.

Członkowie Towarzystwa zasiadali w jury organizowanych od 2000 roku konkursów: Ogólnopolskiego Konkursu Gazetek Szkolnych „O pałuckie Pióro” ogłaszanego wiele lat przez redakcję „Głosu Wągrowieckiego” oraz Konkursu na Pisanek Wielkanocną Miejskiej Biblioteki Publicznej. Od 2004 roku nasi przedstawiciele zasiadają w jury Powiatowego Konkursu Wiedzy o Cystersach, organizowanego przez Szkołę Podstawową nr 2 w Wągrowcu im. Cystersów Wągrowieckich.

Mimo bardzo ograniczonych środków jakimi dysponowało nasze stowarzyszenie w minionych latach, realizowano także działalność wydawniczą. Choć jej plon nie wygląda zbyt imponująco, udało się wydać kilkanaście ważnych pozycji dotyczących historii i zasłużonych ludzi regionu. W pierwszej połowie lat osiemdziesiątych wydano 5 Zeszytów Historycznych z opracowaniami dr Tadeusza Nożyńskiego. W latach dziewięćdziesiątych zainicjowano serię Zeszytów Biograficznych, w ramach której ukazały się opracowania: Marii Baar o dr Tadeuszu Nożyńskim (1995), Leokadii Grajkowskiej o ks. Jakubie Wujku (1995) i ks. Zenonie Willi (2001) oraz Marii Baar i Macieje Zielińskiego o Bronisławie Zielińskim (2004). W 1991 ukazał się oryginalny zestaw grafik Ignacego Boruckiego „Podwórka Wągrowieckie”, wykonanych z matryc linorytów użytych przez żonę artysty. W 1994 roku Towarzystwo było współwydawcą pracy dr Gustawy Patro „Rękodzieło ludowe z okolic Wągrowca”. Byliśmy też współwydawcą wydanych przez Konwent Pałuckich Stowarzyszeń Kulturalnych w Żninie książek: „Pałuki w starożytności” oraz „Pałuki w średniowieczu”.

Ważnym działaniem było przyznawanie przez kolejne zarządy nagród i wyróżnień. Zgodnie ze statutem TPZP, za szczególne zasługi dla Ziemi Pałuckiej przyznawany był

i jest tytuł członka honorowego. W minionych latach tytuł ten otrzymało ponad 30 osób. Z inicjatywy prezesa Waldemara Kaisera od 1995 roku przyznawane są doroczne Honorowe Nagrody Kulturalne, których okolicznościową statuetkę przyznano dotychczas ponad 30 osobom indywidualnym, zespołom osób oraz instytucjom.

Godne przybliżenia są także inne działania zarządów Towarzystwa, podejmowane na rzecz swoich członków. Byliśmy organizatorami i współorganizatorami trzech beneficjów dla osób najbardziej zasłużonych dla regionu. Dedykowane były one: w 1994 roku dr Tadeuszowi Nożyńskiemu, a w 1998 roku Wandzie Kowalińskiej. W 2012 roku współorganizowaliśmy beneficj dr Gustawy Patro przygotowany wraz z Miejską Biblioteką Publiczną.

Od wielu lat podczas walnych zgromadzeń honorowani są dyplomami i kwiatami członkowie Towarzystwa, którzy ukończyli 80 lat. Od 2003 roku, z inicjatywy Bogumiły Nickel, w okresie Wszystkich Świętych rokrocznie zapalane są znicze na grobach zmarłych, zasłużonych członków Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej

Przedstawiona działalność Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej w Wągrowcu w minionych 60. latach była możliwa nie tylko dzięki pasji społecznikowskiej i aktywności kolejnych zarządów i wielu członków, ale także dzięki pozyskiwaniu partnerów do działania. Zwłaszcza Powiatowego (później Miejskiego) Domu Kultury i Muzeum Regionalnego, w których nasze stowarzyszenie miało w kolejnych latach swoje siedziby. W skład powoływanych zarządów wchodził z reguły pracownik tych instytucji, którzy przyjmowali na siebie najczęściej zadania sekretarza lub skarbnika, prowadząc obsługę administracyjną.

W minionych latach Towarzystwo współpracowało blisko również z Miejską Biblioteką Publiczną w Wągrowcu, Redakcją „Głosu Wągrowieckiego”, Oddziałem Powiatowym Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów, Państwową Szkołą Muzyczną Pierwszego Stopnia w Wągrowcu, Szkołą Podstawową nr 2 im. Cystersów Wągrowieckich oraz Wągrowieckim Uniwersytetem Trzeciego Wieku. Należy też zauważyć, że nasza działalność była zawsze doceniana i wspierana przez władze miasta, gminy i powiatu wągrowieckiego.

Kolejne zarządy od lat 60. XX wieku współpracują z domami kultury, muzeami i stowarzyszeniami regionalnymi na Pałukach. Do czasu rozwiązania w 2008 roku Kujawsko – Pomorskiego Towarzystwa Kulturalnego w Bydgoszczy realizowano wiele wspólnych działań z oddziałami tego stowarzyszenia w Kcyni, Szubinie, Żninie oraz Mogilnie. Współpraca ta była szczególnie ożywiona w latach dziewięćdziesiątych XX

wieku, kiedy powołano Konwent Pałuckich Stowarzyszeń Kulturalnych. Od lat kontynuowana jest też współpraca naszego stowarzyszenia z Towarzystwem Miłośników Ziemi Łekneńskiej oraz Towarzystwem Miłośników Ziemi Gołanieckiej.

Od lat 60. XX w. Towarzystwo współpracuje z Wielkopolskim Towarzystwem Kulturalnym. W okresie, kiedy Wągrowiec należał administracyjnie do woj. pilskiego, byliśmy członkiem zbiorowym Nadnoteckiego Towarzystwa Kulturalnego w Pile. Współpracowaliśmy też blisko, organizując wiele wspólnych działań, z powstałym w Poznaniu pod koniec lat 90. ubiegłego wieku Towarzystwem Przyjaciół Ziemi Wągrowieckiej. W ostatnich latach w ramach spotkań towarzystw wielkopolskich mieliśmy okazję nawiązać współpracę z wieloma towarzystwami w regionie (Słupca, Koło, Komorniki, Chodzież, Rogoźno).

Dzisiejsze spotkanie jest okazją aby nie tylko podsumować działalność w minionych latach, ale również podziękować najserdeczniej wszystkim byłym i aktualnym, także nie wymienionym tu z nazwisk, członkom Towarzystwa Przyjaciół Ziemi Pałuckiej za wspieranie idei pracy społecznej służącej naszej Małej Ojczyźnie – Pałukom. Gorące słowa podziękowań kierujemy również do wszystkich partnerów naszych działań i tych wszystkich, którzy nie będąc naszymi członkami wspierali nas przez minione 60 lat.

Dziękujemy Wszystkim, życząc wiele dobrego i do zobaczenia na kolejnych jubileuszach!

Opracowała: Zofia Zawol